

EGY ALFÖLDI TANYÁS MEZŐVÁROS TERÉNEK DINAMIKUS
VÁLTOZÁSAI KECSKEMÉT PÉLDÁJÁN

*Dr. Csatári Bálint¹ — Dr. Farkas Jenő Zsolt²
— Dr. Kovács András Donát³*

Bevezetés

Az alföldi tanyás mezővárosok bő száz éve kerültek a területi változások iránt érzékeny hazai társadalomtudományok (emberföldrajz, szociológia, néprajz, történettudomány, stb.) érdeklődésének középpontjába. Nyilvánvaló oka volt ennek az az erőteljes tájatalakítás, amelyet a folyószabályozások nyomán ebben a régióban a sajátos társadalmi összetételű és hagyományú mezővárosi társadalmak teljesítettek ki, az ún. frontier típusú, hűbéri korlátoktól részben mentes új agrárviláguk és az azt lényegében működtető tanyarendszereik megteremtésével (*Mendöl T. 1936, Györffy I. 1926. Erdei F. 1957., Simkó Gy. 1910, Beluszky P. 2001.*)

Ennek a valóságban is új „kulturtáj-teremtést” eredményező és az akkori agrárkonjunktúrák adta lehetőségeket kihasználó mezővárosi fejlődésnek egyik kulcstényezője kétségtelenül a tanya volt, amely mind az adott mezőváros tulajdonviszonyaihoz, mind azok eltérő táji-természeti adottságaihoz is adekvát módon alkalmazkodni volt képes, s virágkorának csúcspontján csaknem egymillió ember lakó- és termelőhelyévé vált.

Az alföldi tanyákról szóló irodalom valóban könyvtárnyi, s nemcsak a szűkebb tudományos szakterületek művelői, hanem az adott korszak politikusai is gyakran foglalkoztak vele, sőt íróink, költőink is számtalanszor emelték Alföldről szóló műveik fontos és jelképes tárgyává (*Gesztelyi Nagy. 1927., Romány P. 1973., Arany J. 1855.*).

A tanyákkal foglalkozó szakirodalomnak több erőteljes hulláma volt. A már fentebb soroltakon — tehát elsősorban a történelmi mezővárosokhoz köthetőeken — túl az 1970-80-as években Erdei Ferenc, Lettrich Edit és Becsei József több kiváló könyve taglalta ennek a sokszínű és folyamatosan átalakuló településformának a térhasználati, gazdasági és társadalmi tényezőit (*Erdei F. 1971., Lettrich E. 1968., Becsei J 1983.*). Hiszen, bár az 1945-ös földosztás után még több tízezer új tanya keletkezett az Alföldön, az államszocializmusban az átalakulás erőteljes hatású

¹ Geográfus, CsC, az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézetének nyugalmazott igazgatója,

² Geográfus, PhD, az MTA KRTK RKI Alföldi Osztályának tudományos munkatársa,

³ Geográfus, PhD, az MTA KRTK RKI Alföldi Osztályának tudományos munkatársa

kezdeteitől (kulákozás, erőszakos kollektivizálás) egészen 1986-ig a tanyás térségek települései teljes külterületi építési tilalom alatt álltak.

A nagy változások után is megmaradt tanyákra vonatkozóan a szakirodalomban egyre mélyebbre hatoló társadalomföldrajzi elemzéseket találunk. Ezek jórészt szociálgeográfiai — kérdőíves vizsgálatok, amelyek a rendszerváltozás táján születtek, s egyre inkább egy kiháló, pusztuló településformát, ill. azok lakóit jelenítik meg (*Timár J. 1986., 1990., Duró A. 1996.*).

Kétezer után a tanyakutatások újabb hulláma érzékelhető. Ekkor a rendszerváltás nyomán átalakuló földtulajdon és -használati viszonyok, valamint az építési szabályok változása, azaz a teljes külterületi tilalmazás feloldása, az új önkormányzatok létrejötte, de a nagyobb alföldi városok szuburbanizációja is igen jelentős hatással volt e sajátos településformára (*Molnár M. 2002, Csatári B. 2004., Csatári B. – Kiss A. 2004., Csatári B. — Kanalas I., 2006.*)

2010 után végre az agrár- és vidékpolitika is ismét komoly figyelmet szentelt e szórványtelepülésformának. Több éven át, hazai forrásból olyan tanyafejlesztési programok indultak, amelyek elsősorban a megmaradt tanyák családi gazdaságainak a megerősítését, korszerűsítését szolgálták, de segítették a tanyás térségek önkormányzatainak külterületi útfejlesztéseit, sőt e térségek távlatosabb vidékfejlesztési programjainak kimunkálását. Ezeket az intézkedéseket jórészt egy igen kiterjedt — s a Duna-Tisza közti Homokhátság vízhiányával, vízpótlásával, tehát egyre súlyosbodó környezeti konfliktusaival is összefüggésbe hozható — komplex tanyakutatói projekt eredményei alapozták meg (*web 1*). Az indulás éve óta rendszeresen kiírt pályázatok közül a legújabb főleg a fiatal tanyai gazdák tevékenységének a megerősítését célozza (*web2.*).

Mint e nagyon rövid, az alföldi mezővárosi és tanyai változások főbb csomópontjait áttekintő bevezetőnkől is kitűnik, hogy bár lényegesen kisebb külterületi épület (tanya)- és lakosságsszámmal, mint hajdanában, de e településforma ma is létezik, működik. Az ott élők gazdálkodása, társadalma, lakóhelyi és életkörülményei, egykori anyatelepülésükhöz vagy szomszédságaikhoz való földrajzi kapcsolataik azonban szinte teljesen átalakultak. Talán az is kijelenthető, hogy a klasszikusok által leírt tanyarendszer — ami a lakóhely és munkahely szerves térbeli együttesét, a táj adottságaihoz maximálisan alkalmazkodó és azt megőrző, tisztességgel megélhetést biztosító mezőgazdasági termelést, valamint szervesült piaci és családi kapcsolatokat jelentett a „kibocsátó” mezővárossal — már az 1970-es - 80-as évekre megszűnt.

Az, hogy mi van ma valójában a helyükön és hogyan értelmezhetőek azok az új települési, társadalmi folyamatok és területhasználati tendenciák, amelyek az utóbbi fél évszázadban egy olyan nagy tanyás városnak, mint Kecskemétnek a területén bekövetkeztek mindenképpen érdemesek egy áttekintő vizsgálatra.

Erről szól ez a kis tanulmány, részbeni kiinduló alapnak tekintve Lettrich Edit több mint fél évszázada írt remek dolgozatát (*Lettrich E. 1968*). Nyilván területi korlátok miatt sem törekedhetünk teljességre, csupán azokat az új eredményeket próbáljuk meg részben összegezni, szintetizálni, amelyeket e tanulmány szerzői az utóbbi évtizedben közösen végzett kutatásaik során értek el az MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézetének Kecskeméti Osztályán.

A településigazgatási beavatkozások és azok néhány hatása

Mint közismert, s mint a fentebb idézett Lettrich mű is alaposan foglalkozik vele, a legújabb, tehát az elmúlt bő fél évszázadra döntő módon kiható kecskeméti tanyai változások első nagy lépése a város ún. külső tanyazonájának az önálló községekké történő megszervezése volt, 1948-50 között, az egykori Kecskeméti járás területén. A kilenc akkor önállósított település (*lásd 1. táblázat*) közül Hetényegyháza 1981-ben visszakerült a városhoz, míg a többiek esetében megkezdődött az ún. szocialista falvak létesítésére kijelölt, zárt belterületi településmagjaik lassú kiépülése. Ezzel párhuzamosan az adott falvakkal korábban az anyavároshoz tartozó tanyavilága is pusztulni kezdett. Ez folyamat a vizsgált területünkön jellemzően magas állami támogatást élvező és sajátos termelési profillal is rendelkező nagyüzemek (országos hírvü állami gazdaságok, termelő szövetkezetek és szakszövetkezetek) megszervezésével és megerősödésével, illetve a falumagokban a települések alapvető községi intézményrendszerének a kiépülésével párhuzamosan fokozatosan gyorsul fel 1960 után (*2. táblázat*).

Mint a 1. táblázatból is kitűnik a második világháború után viszonylag kiterjedt igazgatási területű községeket hoztak létre, követve a nagyhatárú alföldi településhagyományt. A korábbi összes földterület alig több mint harmada maradt a város igazgatása alatt, a többi a kilenc faluhoz került, amelyeknek megalakulásakor népességük döntő hányada tanyán és a mezőgazdaságból élt. Még 1960-ban is az egykori „Nagy-Kecskemét”⁴ lakosságának 47%-a külterületi lakos volt. Különösen a szőlő- és gyümölcsstermesztésre specializálódott egykori tanyás részeken (Lakitelek, Helvécia, Ballószög, stb) volt magas — az alföldi vidéki átlagot messze meghaladó — például a külterületi nép- és tanyasűrűség.

Az is rögzíthető, hogy részben a kialakuló falumagokba történő betelepülés viszonylag kedvező lehetősége, részben a teljes kollektivizálás megtorpanása ill., elhúzódása miatt az újonnan alakult községek többségének teljes népessége 1960-ig még nem csökken jelentősen. A nagy fordulat ezután következik be, bár voltak sajátos helyi megoldások, amelyek ezt mérsékeltek.

⁴ Ezt a sajátos földrajzi névmegjelölést Lettrich Edit alkalmazta a hivatkozott könyvében, amelyen maga Kecskemét város és a kilenc falu együtt értendő. .

1. táblázat: Kecskemét és a területéből leválasztott települések népességszámának változása

Év	Terület/ha	Népességszám							Változás 1960-2015	Népsűrűség fő/km ²	Lettrich E. fő/km ²
		2015	1941	1949	1960	1990	2001	2010			
Kecskemét	32257	63265	61730	71226	100464	**103312	107407	111836	57,0		
Ágasegyháza	5587	2014	2123	2346	1998	1927	1913	1814	-22,6	32,9	42,1
Ballószög	3500	1940	2175	2289	1984	2665	3260	3459	55,1	98,8	67,1
Bugac	13111	4447	5072	4973	3358	3108	2759	2690	-45,9	20,5	31,3
Bugacpusztat	4300	360	480	534	406	363	265	255	-52,4	5,9	*12,4
Helvécia	5647	2628	2993	3963	3040	3917	4451	4552	14,8	81,2	61,9
Lakitelek	5446	3943	4565	4739	4494	4466	4482	4411	-6,9	81,6	91,4
Nyárlőrinc	6636	2274	2667	2802	2397	2402	2322	2336	-16,3	35,3	42,2
Szentkirály	10189	3454	3629	3405	2007	2021	1905	1884	-37,5	18,5	32,7
Városföld	6105	2487	2486	2216	2265	2282	2173	2127	-4	34,8	35,4
Összesen:	92778	86812	87920	98493	122413	23151	130937	135364	37,4	na.	na.
Kecskemét	34,70%	72,80%	69,80%	72,30%	82,00%	81,60%	82,00%	82,40%	na.	na.	na.
Egykori tany	65,30%	27,20%	30,20%	27,70%	18,00%	18,40%	18,00%	17,60%	na.	na.	na.

*Lettrich módszere szerint

** Hetényegyházát 1981-ben visszacsatolták, majd 1989-ben Matkópuszta is Helvéciától Kecskeméthez került.

Forrás: KSH Népszámlálás, szerkesztette: a szerző

Ilyen volt a szakszövetkezeti üzemforma, amely e térségben — részben éppen a magas arányú tanyai gazdálkodó népesség miatt és megfelelő politikai elfogadtatás után — volt megszervezhető. Különösen az 1980-as évektől kiteljesedő háztáji gazdálkodás megerősödése után vált erőteljesebbé ez a forma. Ez a szakszövetkezeti „megoldás”, amelyre azt a kifejezést használhatjuk leginkább, hogy a szakszövetkezet nem „kolhoz típusú” volt, azt jelentette, hogy a tanya körül megmaradhatott hivatalosan egy, de tapasztalataink szerint akár több hold fölterület is a tanyás gazda egyéni művelésében. Ezen, jobb esetben a szakszövetkezet jól képzett háztáji agronómusainak szervezésében, akár integrált formában zajlott a „tagi gazdaság” termelése. A zöldség, a gyümölcs, a tojás, a tej, a baromfihús harmada - fele ezekből a tanyai gazdaságokból került a helyi piacokra, ill. szerződéses termeltetés a formájában a szakszövetkezetekbe, a felvásárlókhöz, valamint a Kecskeméti Konzervgyárba.

Az 1980-as évtizedben tehát némileg mérséklődik a tanyamegszűnés folyamata, sőt az akkor még aktív gazdálkodásra képes tanyaiak közül sokan ugyan megépítik új falusi házaikat, de részben éppen úgy „kétlakivá” válnak a saját falujuk belterületéhez viszonyítva, mint egykoron a mezővárosi tanyai gazdák.

2. táblázat: A külterületi népesség számának változása a vizsgált településeken

település	1960	1970	1980	1990	2000
Ágasegyháza	1752	1659	856	614	520
Ballószög	2287	1632	1297	828	1079
Bugac	4669	3865	2270	1283	834
Bugacpusztaháza	-	-	-	157	141
Helvécia	4781	4217	3195	2347	2082
Hetényegyháza	2711	2742	1890	-	-
Kecskemét	20491	15947	13890	18466	13732
Lakitelek	2735	2214	1243	819	523
Nyárlőrinc	2129	1461	804	482	421
Szentkirály	3218	2632	1573	1039	886
Városföld	2163	1764	794	787	344
Összesen	46936	38133	27812	26822	20562

Forrás: KSHNépszámlálások, szerkesztette: a szerző

Közben egy másik jellemző települési folyamat is elkezdődik, amely azóta is — tehát körülbelül negyedszázada — tart. Ez a városból való kiköltözés, amely

később igen erőteljes térhasználati formákat öltő szuburbanizációvá vált. A lakóhelyi és (részben) gazdasági szuburbanizáció leginkább a városhoz közeli, korábban is jellemzően sűrűn tanyásodott községeket érintette (Ballószög, Helvécia), úgy, hogy az újonnan érkezők már nemcsak a belterületen építkezettek, vagy vehettek kertes családi házat. Tehát, a külterületet is egyre inkább igénybe vették gyakran luxusméretű családi házaik megépítéséhez, miután megszűnt az általános építési tilalom, s a 6000 m²-es — akár egykori tanyaportára — 3 %-os beépíthetőségi előírással lehetett nagyméretű lakóépületeket emelni.

Közben a vizsgálatunkban áttekintett egykori nagy tanyás települések mezőgazdasági szervezeti és tulajdonviszonyai is alapvetően átalakultak. Az 1990-es évtized elején, kivétel nélkül mindenütt megszűntek a nagyüzemek. A jelentősebb telepek, üzemrészek külön-külön társas vállalkozásokká alakultak. A nagyüzemi földterületek — részben a kárpótlás nyomán is — ugyan ismét teljesen magántulajdonba kerültek, de a tanyás gazdálkodás sokak által remélt nagyarányú, vagy tömegesnek mondható „újjaszületése” nem következett be. Sőt a mezőgazdasági aktív keresők száma a rendszerváltás után igen nagymértékben visszaesett. A kilenc térségbeni településen 2001-ben már kevesebb, mint háromezere csökkent az 1990-ben még a tízezret is meghaladó számuk.

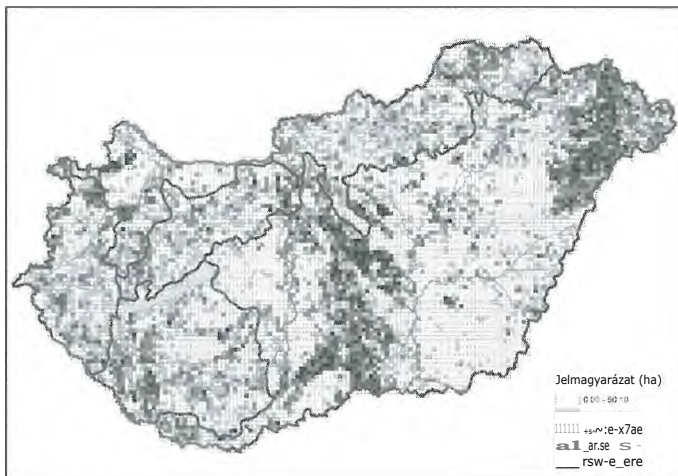
Ugyanakkor a Kecskeméten és a vizsgált egykori falvakban az új földrészlet-tulajdonosok száma meghaladta a 12000 főt, s az egyéni gazdák, őstermelők száma is 3-4 ezer fő között változott a jelzett évtizedben. Mindenesetre a korábban az országos átlaghoz képest kétségtelenül munka-intenzív és sikeres mezőgazdaság eltartó képessége nagyon visszaesett, s ezt a — nemcsak lokális — gazdasági problémát csak fokozta a globális klímaváltozás okozta szárazodás, a gyakori aszály és a talajvíz évtizedes süllyedéséből is következő vízhiány.

Összefoglalva elmondható tehát, hogy az elmúlt fél évszázad során az egykori Nagy — Kecskemét csaknem ezer km²-nyi területén legalább két rendkívül intenzív tájatalakulási periódus zajlott le. Ennek első nagy hulláma - a tanyaközségesítés és a nagyüzemek, ill. később a vele integrációban működő háztáji (tanyai) gazdálkodás — egy erőteljes államszocialista politika által támogatott és tervezett beavatkozás révén következett be, az egyéni lehetőségek minimalizált volta mellett. Bár a Kiskunsági Nemzet Park létrehozása és szakszerű működtetése ugyan mérsékelte e folyamatot mégis elmondható, hogy az itt élők nagy többsége jellemzően elidegenedett a tájtól, amit csak fokozott a második hullám — a térség nagyfokú urbanizációja és szuburbanizációja.

Mint az alábbi 1. ábrán is jól látható, az egész országot tekintve, itt a Duna-Tisza közén, Kecskemét egykoron legnagyobb tanyás városunk hajdani igazgatási területén volt a legmagasabb a földterületek mezőgazdasági hasznosításának változása, ami egyaránt következik a beépített területek drasztikus növekedéséből, az egykori nagyüzemi szőlő- és gyümölcsstermelő

területek gyors megszűnéséből, a tanyai gazdálkodás arányainak fokozatán visszaeséséből és az új erdő- és némi szőlő- és gyümölcsös-telepítésekben egyaránt.

Mindezen bő fél évszázad alatt Kecskemét népessége csaknem megkétszereződött, úgy hogy a fentebb vázolt jelenségek egy része a város saját igazgatási területén belül is lejátszódott, csak esetenként sokkal intenzívebb formában, s az első nagy hullámhoz képest nagyrészt tervezetlenül, szinte kizárólagosan piaci és részben a politikai (pl. kárpótlás) körülmények által meghatározottan, az egyéni lehetőségek maximalizálása mellett.

I. ábra: A felszínborítás nagyságának változása Magyarországon 1990-2012 között 3x3 km-es referencia hálóra szerk.: Farkas J. Zs.

A kecskeméti települési változások (1960-1990)

A tanyás területeinek „ elvesztése ” után tehát az egykori mezőváros, Kecskemét — még e veszteségek ellenére is — nagyon érdekes és változatos településstruktúrát örökölt. A hagyományos belső városmagot övező falusi, kertes területek — tekintettel a mezőgazdaság szerepének és eltartó képességének már említett és a város gazdasági életében betöltött folyamatos csökkenésére — gyakorlatilag a korlátlan térbeli növekedésnek biztosítottak teret.

Az államszocializmus kezdetén megyeszékhellyé — és ez által jelentős politikai-hatalmi, majd ipari és kereskedelmi központtá is — váló Kecskemét szinte teljes átépülése kezdődött el az 1960-as évtizedben. Az akkor induló nagyarányú építkezések, amelyek lakások, üzemek és intézmények építését egyaránt jelentették, egyre inkább szétfeszítették, majd lassan — kevés kivétellel — fel is számolták az egykori mezőváros települési struktúrájának oly jellegzetes elemeit. Talán csak az egykori palánkvár falán belül eső, ma már történelmi

belvárosnak nevezett részen — a sajátos, az egykori halmazos belső településrészre emlékeztető — zegzugos utcahálózat maradványai lelhetők fel, bár egyes részeken ez is fokozatosan felszámolódott.

A hagyományos, híres templomokkal övezett egykori piactér a hetvenes években egy két modern épületet ugyan kapott (Aranyhomok szálloda, „Lordok háza, OTP székház), de később, mint az autóforgalom előtt elzárt sétatér, kétségtelenül megőrizte eredeti, szecessziós arculatát. Mégpedig ezért, mert attól délnyugatra, az új megyei hatalmat is szimbolizáló toronyházakkal is ékesített új főteret hoztak létre (2. ábra). Ennek végleges térré válása ugyan csak az ezredforduló idejére következett be, de a jelentősebb alapterületű áruházakkal és a tisztviselők számára épült, mellette fekvő lakóteleppel együtt alaposan átformálta az egykori, zárt sorú telektömbös, kisvárosi hangulatot árasztó mezővárosi kerületeket. A Mendöl által falusi lakóövnék nevezett hajdani mezővárosi kerületek tradicionális utcaszerkezetét levédtek ugyan az akkori városi tervekben már az 1970-es években, de a telkenkénti átépülésük nem mindenütt volt sikeres. Első ütemben a korai dzsentrifikáció tipikus jeleit mutatták az egyes utcacsoportok, később, az ingatlanárak emelkedésével 2-3 emeletes társasházi lakások épültek, nagymértékben megnövelve az érintett utcacsoportok laksűrűségét és a belvárosi közlekedés zsúfoltságát.

2. ábra: A kecskeméti belváros átépülésének első jelentős fázisa (Google térkép felhasználásával szerk.: Csatóri B.)

Területhasználatukat és funkcióikat tekintve a sugaras szerkezetű főutcahálózat egyes elemei közötti, körcikk alakú „szektorok” fokozatosan és

nagymértékben a volt belsőkeres tanyás övezetek kárára alakultak át a gyorsan urbanizálódó városban. A vizsgált három évtized alatt ugyanis harmincezerrel nőtt meg a település népessége.

A város északnyugati részén gyors ütemben és a kecskeméti házgyár megépülése után már tízemeletes panelházakkal is telerakva épült ki a Széchenyi-város nevű lakótelep, délkeletre pedig az ipari zóna. Fokozatosan, szinte önálló lakossági — közösségi identitással és arculattal is bíró városrészé fejlődött a Szeged — Budapest vasútvonalon túli egykori keres tanyás övezet, a Hunyadi-város, majd később az időszak végére a solti főúttól északra, a tanyákkal egykor sűrű megült szektói rész, a mai Petőfi-város. A korábban is szegényebbek által lakott, kisebb méretű, belső portás városrészek (pl. Erzsébetváros) alig változtak ez idő alatt, sőt egyre inkább települési zárványokká, szegregátumokká alakultak, amelyek a város első Integrált Városfejlesztési Tervében kaptak először szakmai nyilvánosságot (*Web 3.*)

Ugyanakkor, mint e fejezet elején már jeleztük, az egykoron sűrűn tanyásodott, igazgatási területének 2/3-át elvesztő Kecskemét város 32000 hektárnyi, megmaradó területén belül, a külterületein is hasonlóan nagyarányú és -hatású változások zajlottak le. A viszonylag sűrűn lakott, belső tanyás — keres területeken (Mária-hegy, Budai-hegy stb.) részben mezőgazdasági nagyüzemek alakultak. Ezek — a Bács-Kiskun megyében elterjedt gyakorlatnak megfelelően — a táblásításaihoz a tanyán élő tagjaik számára az elköltözésüket elősegítendő, ún., üzemi készenléti lakótelepeket létesítettek. Több zárt falumaggal rendelkező településrész ugyan már korábban is létezett Kecskeméten (pl., Kadafalva, Katonatelepe, Méntelek), ahová beköltözhettek a tanyaiak, de ezek népességszáma igazán ezután, tehát a nagyüzemek által is szorgalmazott és segített telekosztások után kezdett el nagyobb mértékben növekedni.

Az egyéni tanyás gazdálkodás lehetőségeinek a beszűkülése, a nagyüzemesítés kényszere és az általános külterületi építési tilalom miatt számos, azaz több mint fél tucat, ilyen új településmag is létesült az 1960-as évek végén, melyek ún., „egyéb belterületekként” valójában csak az 1980-as évekig növekedtek. Utána a városból meginduló nagymértékű népesség kiáramlás miatt, a város tanácsa által kezdeményezett telekosztásokkal, az akkor visszacsatolt Hetényegyházával együtt már csak a fentebb sorolt „történelmi falumagok” növekedtek gyorsuló ütemben. Ezek óvodával, iskolákkal, részben templomokkal, és az alapellátást egy bizonyos szinten biztosító kereskedelmi egységekkel is rendelkeztek. Kecskemét korai szuburbanizációja tehát azért is érdekes és figyelemre méltó, mert a városból a falvakba történő kiköltözés jórészt a saját igazgatási területén belül történt meg. Sőt az építési tilalom feloldása után a városból kivezető főutak mentén a korábbi kertsképeket és a tanyásodott területeket is egyre inkább elérték ugyanezek a migrációs folyamatok.

Fontos még megemlíteni, hogy az egykori belső kertségek területén, majd az igények növekedésével külön telekosztásokkal is létrejött ún. hobbikertes zónák sajátos területhasznosítási és részben társadalmi jelentőségét. Kecskeméten több tízezer zártkert volt ebben az időszakban, amelyek egy része korábban is, akár nagyobb területű szőlő vagy gyümölcsöskert volt, de területüket felosztották. Másik részük a szövetkezeti taggá vált egykori tanyás gazdák tanyái körüli földterületek felparcellázásával keletkezett. A kb. 800-1000 m²-s telkeket a városban lakók és különösen az új lakótelepekre beköltözöttek használták hétvégi kertészkedésre, a szabadidő hasznos eltöltésére. Az államszocializmus egyik tipikus „engedménye” volt az ilyen telkekhez való hozzájutás lehetősége. Nagy részük bérlemény volt, amelyre 12 m²-es „szerszámoskamrát” lehetett építeni. Közöttük nem volt ritka a három szintes sem, sőt a villamos áram ellátásuk is általánossá vált. Amikor a most áttekintett időszakunk végén, tehát a rendszerváltáskor ezek a zártkertek egyéni tulajdonba kerültek, igen kaotikus építési és földhasznosítási képet mutattak, amely állapotuk azóta sem változott.

A fentebb bemutatott majd a később még dinamikusabb területfoglalásokkal járó kecskeméti települési változások egyik sajátos „geográfiai gyújtópontját” mutatja be a 3. ábra.

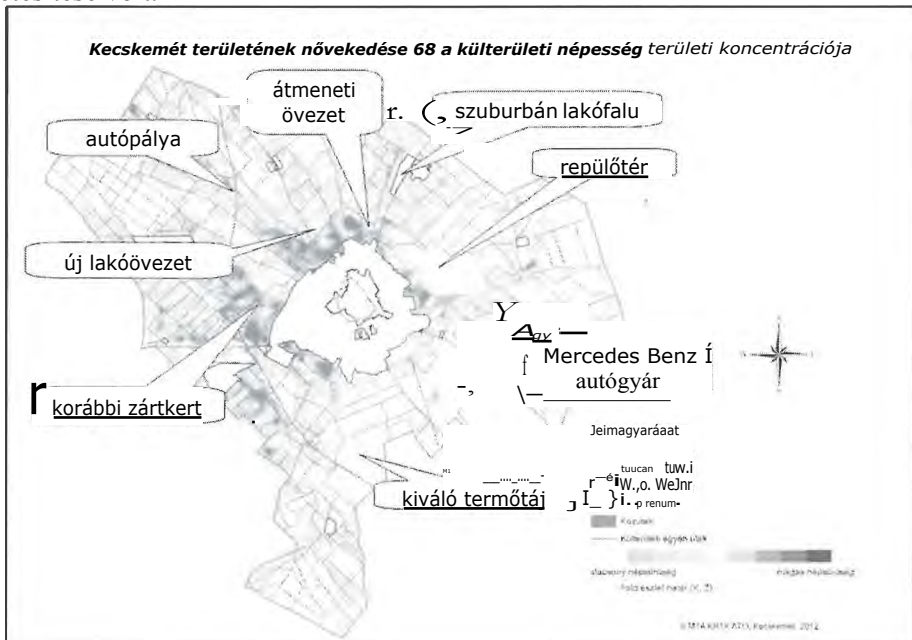

3. ábra: A különböző régi és új városi lakó- és pihenő funkciók sajátos „találkozási pontja” (Google térkép felhasználásával szerk.: Csatári B.)

Új tendenciák Kecskemét város fejlődésében és térbeli növekedésében (1990-2010)

A rendszerváltozás után a város térbeli struktúrája meg összetettebb lett, s mint 4. ábra mutatja a területi növekedés tovább folytatódott. A város központi belterületén illetve annak peremén csak néhány nagyobb változás érdemel kiemelését. A „city”, mint minden magyar város esetében tapasztalható volt, megszépült, korszerű burkolatot kapott, a sétáló felületek kibővültek, s megépült a város plazája, a Malom üzletközpont. Néhány új épülettel bezáródtak az „új főtér” foghíjai, korszerűsítették a nagy hagyományú kecskeméti piacot, illetve felújítottak több emblematikus épületet. Ugyanakkor az egyetlen zeneiskolai átépítést és egy szálloda létesítését kivéve nem sikerült igazán hasznosítani és a megújuló város szövetébe integrálni az egykori szovjet laktanyák igen nagyméretű és jó fekvésű területeit.

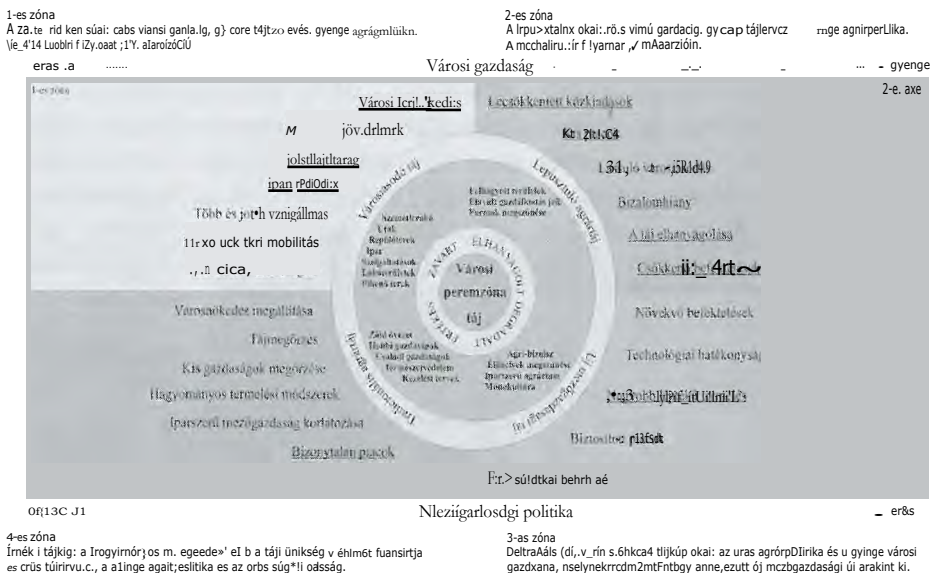
Sokkal intenzívebb volt azonban a kecskeméti külterület átépülése, funkcióinak és területhasználatának változása (4. ábra). Azon túl tehát, mint az ábra legbelső részének határvonalai mutatják, hogy a város központi — sűrűn beépített — lakóterületének a növekedése már több, mint 200 éve tart, az utóbbi 25 év változásai bírnak a legnagyobb térbeli kiterjedéssel. A két legjelentősebb térfoglalást az M5-ös autópálya megépítése, majd részben éppen ezzel összefüggésben is, a jó forgalmi helyzet okán a Mercedes-Benz autógyárának a létesítése volt.

4. ábra: Kecskemét külterületének átalakulása (1990-2010) (szerk. Farkas J.Zs)

Az utóbbi azon a Városföldnek nevezett határrészen következett be, amelyek nagyon jó minőségű mezőgazdasági területek voltak, s az egykori mezőváros közösségi tulajdonban tartotta annak jó részét. Olyan értékes, löszös talajú termőföld volt, hogy még tanyákat is csak igen keveset építettek oda. A Mercedes gyár és más újonnan létesült ipari üzemek (Knorr-Bremse, Univer, stb.) Kecskemét délkeleti ipari területét számottevő mértékben megnövelték.

Fontos rögzíteni, hogy lényegében hasonló jelenségek játszódtak le a világ számos városa körül, csak évtizedekkel korábban, s az esetek többségében a helyi közösség által kifejtett, a magyar viszonyokhoz képest sokkal erősebb építési és területfelhasználási szabályozási kontroll mellett. A változások fő mozgatója természetesen mindenütt a tágabb értelemben vett piac, ill. a gazdaság — a városi gazdaság — és a mezőgazdaság volt (5. ábra).

5. ábra: A város-vidék peremzóna változásainak tényezői és hatásaik (Forrás web 4. és Csatári-Farkas-Lennert 2013)

Mint a többi általunk is érintett téma és azok hatás-erőssége alapján négy részre osztott angol tankönyvből adaptált 5. ábra mutatja, a város — vidék peremzóna igen bonyolult térfolyamatait, összefüggéseit csak különböző és sajátos „ok-következmény” rendszerekben, láncolatokban tárhatók fel, írhatók le egyáltalán. Látható az is, hogy az eltérő erősségű gazdasági, társadalmi, politikai hatások végeredményeként négyféle peremzóna jelölhető ki (zavart, elhanyagolt, degradált, értékes). Természetesen „tisztán” egyik tértípus sem fordul elő, de valamilyen formában mindegyik megjelenik Kecskemét közigazgatási területén belül is.

A kecskeméti tanyák, ideális esetben — az ábra szerint a 4. zóna — az „értékes táj” részét képezhetnék, amelyet „erős tájtervezés és tájmegőrzés” mellett a családi gazdaságok dominanciája jellemezné, s nyilván feltétele lenne ennek az erős városi (mező) gazdaság is, mint egykoron. Nyilván ez utóbbi esetben kellene, hogy legyen helyi forrása a városnak a kisajátításokra, a külterületi infrastruktúra okos fejlesztésére, a tanyás táj értékeit megőrző támogatásokra.

Azok a városi területnövekedést eredményező tényezők, amelyek Kecskeméten az elmúlt negyedszázadban karakteresen áthatották a változásokat sokkal inkább 1. zónára, a „zavart, városiasodó tájra” jellemzőek. Ebben az összefüggésrendszerben a városi terjeszkedést az ipari fejlődés és a növekvő jövedelmek egyaránt generálják. Utóbbi esetben a tehetősebb rétegek számára fontos a rekreációs igények növekedése, mellett a jobb lakhatási körülmények kielégítését is szolgálják e területek, erősítve a kiköltözést gerjesztő mobilitást. Ebben az esetben, mint a tankönyvi példaábra magyar adaptációja szerint láthatjuk, a tervezés szabályozó — a közösségi, táji, környezeti értékekre nagy figyelmet fordító — ereje jóval kisebb, bár szerepet játszik e helyzet kialakulásában az agrárgazdaság gyenge piacképessége is. Tanyáink egy része a közelmúltban lényegében ez utóbbi tényező miatt szűnt meg. Először a nagytáblás szocialista tömegtermelés szorította vissza lehetőségeiket, majd manapság a globális multinacionális kereskedelmi vállalatok olcsó élelmiszerkínálatával nem képesek igazán versenyre kelni.

Ha tovább próbáljuk értékelni az 5. ábra összefüggésrendszerét, akkor a mezőgazdasági politika, ill. az agrárgazdaság „hatása alatt” megfogalmazható „agrártáj” átalakulási lehetőségek és a hozzá kapcsolható jelenségek szintén markánsan jelen vannak Kecskemét külterületén. Amikor a logikai összefüggéseket mutató körszektorok 2-es zónájában a gyenge városi gazdaság a gyenge agrárgazdasági lehetőségekkel párosul, akkor pusztul a táj, megszűnnek a farmok, kicsik a piaci lehetőségek és gyenge a befektetési kedv. Sőt a bizalomhiány is hozzájárul ahhoz, hogy csökken a gazdálkodó tanyák száma. Ez összességében talán a legjellemzőbb ma az egykoron legnagyobb tanyás városunk külterületén. Ha mindkét fenti tényező erősödne, akkor feltehetően itt is lehetőség lenne „új mezőgazdasági táj” kialakulására, amelyben azon túl, hogy ismét erősödne a hajdan oly sikeres homoki agrokultúra, javulhatnának a mezőgazdasági vállalkozók és a családi gazdaságok piaci pozíciói, sőt valószínűsíthetően új „farmtanyásodás” is megkezdődne, aminek nyomai egy két helyen azért szintén fellelhetők.

Összegezve tehát az 5. ábra tanulságait, megállapíthatjuk, hogy az 1. zónában, tehát az iparosodó-városi tájban létrejött Daimler AG Mercedes – Benz autógyárat külön is kiemelve, hogy igen erőteljes, soktényezős, számos fontos összefüggést felmutató változások zajlanak Kecskeméten. Ezen külterületi változásoknak egyelőre az egykori tanya, úgy is, mint fontos tájtényező, mint lakó-, munka- és termelőhely, az egyértelmű vesztese.

Érdekes tehát, hogy a város alig korlátozott területi növekedésének következtében szinte mindenütt minden jelenség egy-egy eleme fellelhető a város peremzónájában (5. ábra). Ez adhat esetleg némi reményt arra, hogy lehetséges egy erőteljesebb várostervezés, mezőgazdasági, piaci és tanyatámogatási politika mellett a tanyák szolid mértékű rehabilitációja.

Két fontos új változásról — kicsit részletesebben:

Már Lettrich Edit is leírta könyvében, hogy : „A belső tanyazóna fokozatos szétesése indult meg, s tart napjainkban" (*Lettrich 1968. p35.*). Ez a folyamat lényegében 1990-re fejeződött be Kecskeméten, s a már akkor (tehát az idézett könyv 1960-as éveit tekintve) a felaprózott birtokok telkein még kiegészítő mezőgazdasági jövedelmet szerzők elhaltak, kicsiny egyszobás tanyáik megszűntek, elpusztultak, vagy a hobbikertekben épült kis házakkal együtt a növekvő városi rezsiköltségeket fizetni nem tudó idősök, ill. a munkanélkülivé vált, szegényebb családok otthonai lettek. A népesség egykori — Lettrich kifejezését használva — „kétlaki rétege" ma már valóban csak nyomokban lelhető fel, bár a kecskeméti piac őstermelő piacozói közül 36 árus még mindig az egykori kertés és tanyás zónából hozza termékeit. Ez szám az 1970-es piacfelmérés szerint még 250 felett volt (*Csatári 2015*).

A belső tanyazóna tehát — az előző fejezetben röviden bemutatott egykori zártkerti területekkel együtt — sajátos városperemi kertés lakóövezetté vált, kiteljesítve és modellezve mindazokat a fontos és igen ellentmondásos összefüggéseket, melyeket az 5. ábrán aláhúzással jelöltünk. Nagyon vegyes területhasználat vált jellemzővé, s jórészt az autópályán kívül eső korábban erdősített területeket kivéve alig maradt összefüggő, a korábbi kecskeméti határra jellemző természetes vagy természet-közeli tájrészlet, növénytársulás. Külterületi részeken is meghatározónak tekinthető szektoros szerkezet egyetlen kivételezett helyzetű része a Kecskeméti Arborétumtól a Nyíri erdőig terjedő rész, amely — bár eredetileg erdősítési céllal — már az 1980-as években beépítési védettséget kapott, s amelyet nagyrészt sikerült megőrizni a rendszerváltás után is (*lásd 6. ábra*).

6. ábra: Kecskemét új városfejlesztési körzethatárai a 2014-2020-as időszakra
Forrás: Web 6.

Főbb utak mentén, szinte minden irányban megjelentek a nagy értékű ingatlanok, amelyek gyakran szinte elrejtőznek a tájban, nyugalmat és elzárkózást keresve. Ezeket fák, sövények, rosszabb esetben kétméteres téglakerítések takarják, míg a tehetősebb, újonnan idetelepült „tanyai” lakosság másik csoportja tüntetően az utak menti frekventáltabb helyeken építi meg nagyméretű, sok esetben kirívó kivitelű házait. Ezek már távolról sem tájba illő vidéki otthonnak, mint inkább nemesi kúriának tűnnek. Mindemellett ez a kiköltöző réteg az, amely képes a külterületen minimálisan előírt 6000 m²-es telket kihasználni. Azaz gondozott kertet, üde, luxuskörülményeket biztosító környezetet varázsolnak a házaik köré. A kert, a telek így inkább védelmi, illetve esztétikai szerepet tölt be, mintsem gyakorlatit. A gyorsan emelkedő presztízsű mezővárosi lakóövekben, vagy a városperemi kertvárosokban egyaránt aprók a telkek. Ezért az e réteg igényelte nagy alapterület, a nyitott alaprajzi rendszer, két garázs, a fürdőmedence általában nehezen megvalósítható a városban. Nem is szólva az épülethez szorosan hozzátartozó gyepszönyeggel és dísznövényekkel ékesített kertről. Az elit város körüli megjelenésének tehát maga a hely, illetve annak térszerkezeti elhelyezkedése adja a fő indokát. Egyrésztől a burkolt, jó minőségű út közelsége, másrészt a tágabb környezet kevésbé bolygatott, bizonyos szempontból igényesebb,

rendezettebb volta jellemzi ezt az egykori, termelő tanyákkal megült, erdős, ligetes, vegyes földhasznosítású teret (Jász — Kovács — Kiss 2009).

E kiterjedt tanyás zónának a legbelső, a városhoz legközelebb eső része, Kecskemét központi belterületétől nyugatra, ill. északra helyezkedik el, s területhasználatát és beépítettségét tekintve már szinte összeolvadt az egykori zártkertekkel (Felsőszéktő, Úrihegy, Máriahegy, Vacsihegy). Az új városi településfejlesztési stratégia szerint városperemi kertségeknek nevezik ezeket a területeket, amelyek egy része, az új építési szabályozás miatt — már szinte alig korlátozottan — be is építhető (6. ábra).

3. táblázat: A kecskeméti városperemi területek néhány jellemző adata

Mutató megnevezése	Kecskemét összesen 2011	Városperemi kertségek 2001	Városperemi kertségek 2011
Lakónépesség száma	111411	5 215	6317
Lakónépességen belül 0-14 évesek aránya	15,3	18,3	17,1
Lakónépességen belül 15-59 évesek aránya	63,6	64,0	64,5
Lakónépességen belül 60-X évesek aránya	21,1	17,7	18,3
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 évesek) belül	13,3		19,6
Felsőfokú végzettségűek a 25 éves és idősebb népesség arányában	23,7	3,7	12,5
Lakásállomány (db)	49665	2 096	2601
Alacsony komfort fokozatú lakások aránya	6,2	38,9	15,8
Rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 évesek) belül	35,6	42,2	37,8
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon belül	7,9		10,8
Foglalkoztatottak aránya a 15-64 éves népességen belül	60,5	53,2	58,3
Foglalkoztatott nélküli háztartások aránya	33,6		34,0
Kiadott építési engedélyek száma 2004-2007 és 2008-2012 között, 1000 lakosra	9,3	69	12,8

Forrás: Kecskemét, ITS 2015. MTA KRTK Kecskemét, szerk.: Lennert József

Mint a 3. táblázatból látható, ma Kecskemét külterületi népességének csaknem fele, de a város teljes népességének is több, mint 5 %-a él itt. Az adatokból jól kitűnnek azok a társadalmi különbségek is, amelyeket fentebb érintettünk. Az itt élő népesség fiatalos, viszonylag jól képezett, mégis magas az alacsony komfortfokozatú lakások, vagy a keresővel nem rendelkező háztartások aránya. Így igen jelentős társadalmi különbségek érzékelhetők akár a közvetlen szomszédok között is. A 2001-re is visszatekintő táblázati adatsor szerint jól látható, hogy e belső kertes tanyás zóna beépítése tovább tart. Több mint 20 % -kal nőtt a népességük, s a korszerű, nagyméretű lakások száma is gyorsuló ütemben gyarapodott. Az újonnan ideköltözők iskolai végzettsége, gazdasági aktivitása is jóval a városi átlag felett van. Tekintettel viszont arra, hogy szinte semmilyen szolgáltatás nincs ezeken a területeken, gépkocsi nélkül nem lehet megoldani a mindennapi életvitelt. Ezért a városnak az ezekről a részokről bevezető útjain komoly csúcsforgalmi dugók alakulnak ki.

Összegezve, ezekben a városközeli kertségeknél napjainkra igen zavaros területhasználati és beépítettségi viszonyok alakultak ki. A környezet állapotát tovább rontják a parlagként felhagyott hobbikertek és a csatornázottság hiánya. Az egykori mezővárosi közösség szabályozási ereje régen szertefoszlott, s a városnak csak egészen kis részekre kiterjedően volt anyagi ereje arra, hogy XXI. századi korszerű települési körülményeket alakítson ki az építeni szándékozók számára. Ilyen probléma nem volt, amikor a Mercedes-Benz gyára számára kellett telket biztosítani.

Hasonlóan dinamikus változások, de lényegesen rendezettebb települési körülmények jellemzik a város egyéb belterületeit, melyek, mint már jeleztük — az egykor kivált és önálló községgé szerveződött Ballószög és Helvécia kivételével — Kecskemét közigazgatási területén belül tették lehetővé a városból falusias környezetbe történő költözést, s váltak az elmúlt két évtizedben valódi szuburbán alvó településekké. A hivatalos statisztika tíz ilyen zárt, belterületté nyilvánított településmagot tart nyilván. Mint a 4. táblázat adataiból kitűnik város népességének közel 10%-a él bennük, s a nagyobbaké, például a több mint 30 évig önálló faluként is működő Hetényegyháza népessége, a hozzá tartozó külterületen élőkkel együtt a 6000 főt is meghaladja. A város legújabb tervében szatellit településekként szerepelnek (6. ábra). Az összehasonlító statisztikai adataiból kitűnik, hogy népességük fiatalos, a városi átlagnál magasabb mind az ott élők átlagos iskolai végzettsége, mind a gazdasági aktivitása. Igen erőteljesen, még a városperemi kertségeknél is gyorsabban nőtt a lakásállományuk az elmúlt 15 évben. Általában a tehetősebb városi középosztály fiatalabb tagjai választják ezeket új otthonuk színterül, ahol az infrastrukturális ellátás és a tömegközlekedés is sokkal kedvezőbb, mint az egykori tanyás övezetben. Természetesen ezek között a zárt falumagok fejlődése között is igen nagy differenciák mutathatók ki.

4. táblázat: Az egyéb belterületek néhány jellemző adata

Mutató megnevezése	Kecskemét összesen 2011	Szatellit településrészek 2001	Szatellit településrészek 2011
Lakónépesség száma	111411	9 522	11036
Lakónépességen belül 0-14 évesek aránya	15,3	22,3	16,5
Lakónépességen belül 15-59 évesek aránya	63,6	66,6	66,3
Lakónépességen belül 60-X évesek aránya	21,1	11,1	17,1
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 évesek) belül	13,3	27,7	12,0
Felsőfokú végzettségűek a 25 éves és idősebb népesség arányában	23,7	11,5	20,1
Lakásállomány (db)	49665	3 017	3892
Alacsony komfort fokozatú lakások aránya	6,2	14,7	3,9
Rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 évesek) belül	35,6	36,0	33,6
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon belül	7,9	13,9	6,5
Foglalkoztatottak aránya a 15-64 éves népességen belül	60,5	61,3	62,2
Foglalkoztatott nélküli háztartások aránya	33,6	22,9	25,2
Kiadott építési engedélyek száma 2004-2007 és 2008-2012 között, 1000 lakosra	9,3	35	28,4

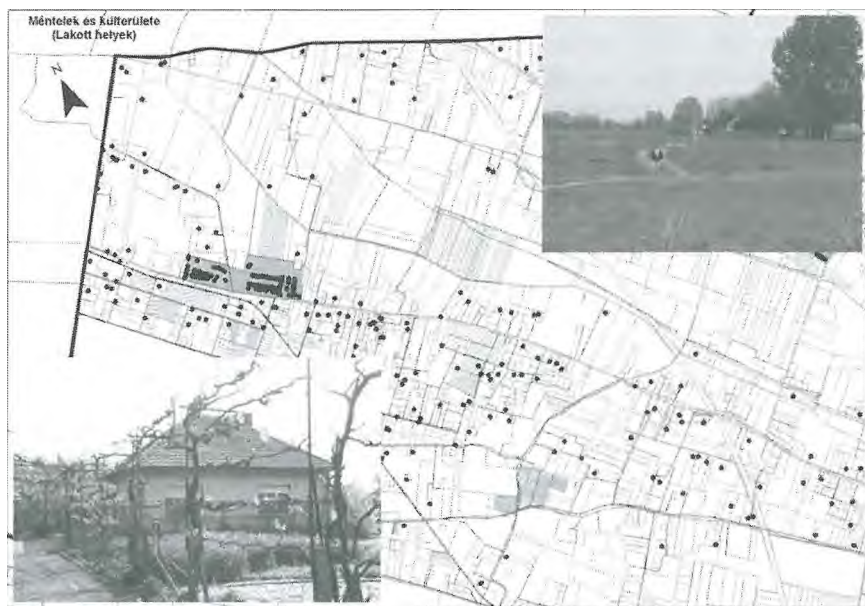
Forrás: Kecskemét, ITS 2015. MTA KRTK Kecskemét, szerk.: Lennert József

A korábbi nagyüzemi lakótelepek 100-400 fős lakosság száma évtizedek óta stabil, míg a város által az 1930-as években kijelölt falumagok közül Katonatelep (az egykor világhírű Mathiász János és Kocsis Pál szőlőnemesítő központja körül), Kadafalva és Méntelek sajátos, modern alvó-lakó falufejlődési pályát futottak be. A Nagykőrös — Kecskemét út mellett fekvő, vasútállomással, távolsági és városi buszjáráttal, 8 osztályos iskolával is rendelkező Katonatelep már az 1980-as években viszonylag olcsó, korszerűen közművesített városi osztású telkeket kínált az akkor középosztálybelieknek számító fiatal családoknak. Ma 2500 lakosa van, s egykori tanyáin már csak 160-an élnek. Kadafalva növekedése a rendszerváltozás után gyorsult fel, s nemcsak a lakóhelyi, hanem a gazdasági szuburbanizáció is elérte. Lakásállománya egyre korszerűbb, tömegközlekedése már településközi járatokkal van megoldva. Másfélezet meghaladó belterületi lakosság számánál kicsit többen, csaknem kétezren élnek még külterületen, közöttük számosan gazdálkodnak is. A zárt településrészhez szinte „átmenet nélkül” csatlakoznak az egykori tanyai dűlők különböző időszakokban épült tanyái, lakóházai, illetve az új kúriák.

Talán a legérdekesebb szuburbán településfejlődési pályát a várostól nyugatra, a központtól 13 km-re, a város igazgatási határához közel fekvő Méntelek mutatja, amelyik fejlett falumaggal, két templommal, iskolával, vasúti megállóval rendelkezik, s erős, ambiciózus a helyi közössége is (7. ábra). A lakosság 1/3-a a rendezett belterületen él, s felméréseink szerint a tanyán élők 2/3-ának többsége is kedvezően ítéli meg életkörülményeit, vállalt identitással ragaszkodik ahhoz a tájhoz, ahol több generáció óta lakik. Kötődéseik mind a falumaghoz, mind az anyavároshoz erősek (Jász — Kovács — Kiss 2009). A zárt falumag több ütemben épült ki. Az egykori tanyaközpont a Klebelsberg-i iskolával és a templomokkal alkotta az első ütemet, majd a kollektivizálás és tanyai építés tilalmazása után sokan költöztek a nagyobb telkeket kínáló falumagba, tovább folytatva például az intenzív számóca-termesztést. Végül a „szuburbán” kiköltözési hullámmal érkeztek a legújabb építkezők, akik már nemcsak a faluközpontban, de a környező egykori tanyák területén is letelepedtek.

Ezek az új, ma is tradicionális „tanyás térnek” tekinthető területen megjelenő lakóingatlanok sokkal természetközelibb formákat mutatnak, mint az egykori kerteségek. A már idézett felmérés szerint, melynek felkeresett tanyáit a 6. ábrán láthatjuk, a tanyán élők 60 %-a nagyon 25 %-a inkább szeret tanyán élni, és igen büszkék a táji környezetükre, nem kívánnak onnan elköltözni. Igaz, hogy a tanyák elsősorban már lakótanyák, vagy esetenként második otthonok, de ez a Kecskemét ménteleki településrész — nyilván a várostól való kellő távolság, s talán az erős helyi közössége okán — igyekezett megóvni az elődeiktől örökölt tanyásodott táj környezetét, ahol a jó levegő, a csend, a zöldfelületek, a jól karbantartott külterületi földutak, mind fontos értéket képeznek számukra. A hagyományosnak tekinthető tanyai családi gazdálkodás is jelen van. A felmérés

által érintett 10 ilyen tanyából 7 esetében van, aki folytatni kívánja ezt a fontos tevékenységet. Érdekes tanulsága volt még ennek a kutatásnak, hogy azt a ménteleki tanyákról elszármazott, ott szüleik tanyáit megőrző vezető értelmiségiek és csúcsmenedzserek kezdeményezték, akik nyilván pontosan tisztában vannak a táj értékeivel és a modern vidékfejlesztés eszközeinek lehetséges alkalmazhatóságával.

7. ábra: Kecskemét Méntelek és tanyái egy felmérésében (2009)
Forrás: (Jász — Kovács — Kiss 2009).

Sajnos ezek érvényre juttatása és a valódi táji értékek megőrzését célzó, illetve a fenntartható, környezetkímélő, ugyanakkor tisztos megélhetést is biztosító tanyás gazdálkodás „rehabilitációja” még várat magára.

Konklúziók

Az egykori alföldi tanyás mezővárosok múltjáról, történeti és településföldrajzáról viszonylag gazdag szakirodalom áll rendelkezésre, ugyanakkor jóval kevesebb rendszerezettnek tekinthető ismeret jelent meg azok közelmúltjáról. Célunk tehát e rövid áttekintéssel az volt, hogy Lettrich Edit fél évszázada megjelent, Kecskemétről, mint legnagyobb tanyás városunkról szóló remek könyvének a nyomán elindulva felvázoljuk azokat a változásokat,

amelyek az egykori Nagy-Kecskeméttől napjainkig vezetnek, és elemzéseifük alapján a városban és vidékén bekövetkezett térbeli, települési változások főbb csomópontjainak tekinthetők.

A fél évszázad alatt bekövetkezett települési változások igen erőteljesek és több markáns szakaszra bonthatók. Az egyes szakaszokat egyaránt áthatják a centralizáció és a decentralizáció, a koncentráció és a dekoncentráció igen dinamikus települési megnyilvánulásai, azok különböző hatásmechanizmusai, amelyek mind a gazdaságban, mind a társadalomban, mind az országos és a helyi politikában, azaz a tanulmányban röviden áttekintett „kecskeméti” települési folyamatokban — gyakran igen ellentmondásosan érhetők tetten.

Megállapítható, hogy a vizsgált települési változások — az önállóvá vált tanyás falvak kiépülése, a kollektív mezőgazdaság megszervezése, a tanyák először nagyon ütemes, majd lassuló megszűnése, a város igen erőteljes urbanizációja, majd szuburbanizációja, a rendszerváltozás nyomán pedig a kapitalista gazdasági, tulajdoni viszonyok kialakulása — igen gyorsan következett be.

Egyértelműnek tűnik viszont három olyan folyamat, amelyik mindezen gyors változásokat egyöntetűen, azaz mindegyik etapban végigkísérte.

Az egyik a térség mező- és élelmiszer-gazdasága eltartó képességének a drasztikus változása, az utóbbi időben gazdasági és foglalkoztatási szerepének talán a szükségesnél, a kívánatosnál és a lehetségesnél is nagyobb csökkenése.

Ezzel párhuzamosan számos helyen a táji környezet degradációja is bekövetkezett, amit csak fokoztak az utóbbi másfél évtizedben alig korlátozott városi lakóterületi és ipari beépítések.

Mindkét nagy változást — megítélésünk szerint — a helyi társadalom környezettudatosságának a meglehetősen alacsony színvonala kísérte, egyfajta elidegenedés attól a tájtól, amely évszázadokig sajátos, élhető és fenntartható keretétül szolgált ennek az egykori mezővárosi-tanyás fejlődésnek.

A változásokat áttekintve úgy ítéljük meg, hogy e három tényező mindegyike sokkal nagyobb figyelmet érdemelne a térség jövőjét illetően. A világ élelmiszer-trendjei szerint lehetséges lehetne a táj egykor sokoldalú mezőgazdaságának a „rehabilitációja”, aminek sikeréhez nemcsak fejlesztési forrásokra, hanem komoly tudásra, sőt eredményes szövetkezésre lenne szükség.

A Kiskunság érzékeny környezetének romlása, akár csak a több évtizede tartó szárazodás miatt is, a jövőben súlyosbodhat. Ennek megállítása pedig csak a harmadik feltétel, azaz a helyi közösségek sokkal környezet-tudatosabb önszabályozó képességén múlik leginkább.

A jelenlegi települési körülmények egyébként akár megfelelő kereteket is biztosíthatnának egy, a mainál sokkal harmonikusabb, minőségi táji megújuláshoz, amennyiben a gazdasági és jövedelmi lehetőségek nyomán a sokszínű helyi közösségek, sok szempontú és felelős szabályozó képessége társulna a ma divatos „okos városok” innovációs folyamataihoz.

Irodalom

- ARANY J. 1855: A tetétleni halmon, Nagyörös, 1855
- BECSEI J. 1983: Békéscsaba, Békés és Gyula tanyavilágának településmorfológiája, Budapest, 1983. p. 207.
- BELEUSZKY P. 2001: A Nagyalföld történeti földrajza, Dialóg Campus, Budapest — Pécs, 274.p.
- CSATÁRI B. 2004: A tanyák változásairól általában In: CSATÁRI B. — Kiss A. (szerk.) 2004. : Tanyai kaleidoszkóp: A 2002-2003. évi tanyakollégium munkájának eredményei. 192 p. Kecskemét: MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, pp. 6-18.
- CSATÁRI B. — KANALAS I. 2006: A progresszió fogalmának értelmezése a Homokhátság tanyás térségeiben, A FALU 21:(2) pp. 95-105.
- CSATÁRI B. — FARKAS J. ZS. — LENNERT J. 2013: Land Use Changes in the Rural-Urban Fringe of Kecskemét after the Economic Transition, JOURNAL OF SETTLEMENTS AND SPATIAL PLANNING 4:(2) pp. 153-159. (2013)
- CSATÁRI B. 2015: Egy hagyományos magyar településföldrajzi téma és egy felmérés néhány tanulsága: a kecskeméti piac In: Keczei Lajos, Kovács István Péter, Nezei Csilla (szerk.) Geográfus körút 60.402 p. Pécs: Virágmandula Kft., 2015. pp. 27-45.
- DURÓ A. 1995: A tanyai átalakulás szociálgeográfiai értelmezése a szegedi tanyarendszer példáján, Kandidátusi értekezés, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét, 123 p.
- ERDEI F. Futóhomok, 1957 (eredeti kiadás: 1937)
- ERDEI F. 1971: Város és vidéke, Budapest, p 444.
- GESZTELYI NAGY L. 1927: A magyar tanyakérdés, Kecskemét, 1927
- GYÓRFFY L 1926: Az alföldi kertes városok Néprajzi értesítő, 1926.
- JÁSZ K. — KOVÁCS A. D. — Kiss A. 2009: Kecskemét — Méntelek: egy „szuburbán lakófalú” jellegzetességei és fejlesztési lehetőségei, Kutatási jelentés, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet Kecskeméti Osztálya, p. 83.
- KOVÁCS A. D. 2009: Kecskemét-Méntelek — a sajátos helyzetű, tanyás városrész - településkörnyezeti jellemzői és társadalmának jövőbeni elképzelései In: Szabó Valéria, Fazekas István (szerk.) II. Települési Környezeti Konferencia. 333 p. Konferencia helye, ideje: Debrecen, Magyarország, 2009.11.27-2009.11.28. Debrecen: Debreceni Egyetem Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszék, 2010. pp. 49-54
- LETTRICH E. 1968: Kecskemét és tanyavilága, Budapest, 1968. p. 125.
- MENDŐL T. 1936: Alföldi városaink morfológiája, Debrecen, 1936.
- MOLNÁR M. 2002: A nagykunsági tanyavilágról jelen időben, Budapest: Agroinform Kiadó, 2002. 112 p.
- ROMÁNY P. 1973: A tanyarendszer ma, Budapest, p124.
- SIMKÓ GY. 1910: Nyíregyháza és tanyáinak települése, Földrajzi közlemények 1910.
- TIMÁR J. 1985: Társadalomföldrajzi vizsgálatok Orosháza tanyavilágában In: Tóth J (szerk.) Az orosházi tanyavilág átalakulása: Tanulmánykötet. 575 p. Orosháza: Orosháza Városi Tanácsa, 1985. pp. 367-431.

Egy alföldi tanyaés mezőváros terének dinamikus változásai Kecskemét példáján

TiMÁR J. 1990: A tanya fogalmának változása, a tanyaés szuburbanizációja In: CSATAI B. (szerk.) Tanakodás a tanyaésról: Országos Tudományos tanyaeskonferencia: Kecskemét, 1989. május 18-19. 168 p. Kecskemét: MTA RKK Településkutató Csoport, 1990. pp. 22-34.)

Web 1: <http://www.alfoldinfo.hu/tanyakutatas/> Letöltve: 2015. december 27.

Web 2: <http://mezohir.hu/hirek/2015/06/jo-feltetelekkel-indul-az-idei-tanyaprogram/>
Letöltve: 2015. december 27.

Web 3: <http://www.alfoldinfo.hu/kecskemett/ivs/> Letöltve: 2015. december 27.

Web 4: http://www.geocases.co.uk/sample/urban_figure2 (Source: Baker et al, Pathways in Senior Geography, Nelson 1996) Letöltve: 2015. december 27.

Web 5: http://www.ksh.hu/apps/lmtr.telenules?nlang=HU&p_id=26684 , Letöltve: 2016. január 4.

Web 6: <http://www.kecskemett.hu/its/> Letöltve: 2016. január 13.